

Legendy Ajnów z czwartej ręki

UNIWERSYTET ŚLĄSKI
WYDAWNICTWO

Wiedzę o języku, literaturze i kulturze Ajnów zawdzięczamy m.in. polskim badaczom, spośród których na pierwszym miejscu należy wymienić Bronisława Piłsudskiego (1866–1918). To właśnie on za pomocą fonografu Edisona zarejestrował tradycyjne opowieści ajnuskie. Do dzisiaj teksty te są bezcennym źródłem pozwalającym na zrekonstruowanie oryginalnej mowy Ajnów.

W 2018 roku w Żorach (województwo śląskie) na dziedzińcu Muzeum Miejskiego odsłonięto pomnik przedstawiający figury Bronisława Piłsudskiego i jego ajnuskiej żony Chuusammy mówiącej do tuby fonografu Edisona. To pierwszy w Polsce pomnik badacza.

Niewątpliwie istotnym źródłem informacji na temat każdej kultury są jej historie, baśnie, legendy opowiadane przez stulecia. I właśnie legendy Ajnów stały się przedmiotem zainteresowania Sviatlany Rohach, która w pracy dyplomowej pod tytułem „Problemy translatorskie w tłumaczeniu legend Ajnów na język polski” dokonała ich przekładu na język polski. Polska translacja jest czwartą wersją językową tego zbioru legend. Teksty te, początkowo spisane przez japońskiego zbieracza folkloru i badacza kultury ajnuskiej Genzō Sarashinę, zostały przełożone na język rosyjski przez Eugeniusza Użynina, a następnie na język polski przez Sviatlanę Rohach.

**Legendy Ajnów
z czwartej ręki**

Świat po polsku
tom 1

Redaktorzy serii:

Agnieszka Tambor

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Tomasz Gęšina

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Rada naukowa serii:

Jiří Muryc

Uniwersytet Ostrawski / Ostravská univerzita

Karolina Pospizil-Hofmańska

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Mao Rui

Szanghajski Uniwersytet Studiów Międzynarodowych / 上海外国语大学

Magdalena Słyk

Uniwersytet w Uppsali / Uppsala universitet

Ostap Słyvynski

Narodowy Uniwersytet Lwowski im. Iwana Franki /

Львівський національний університет імені Івана Франка

Legendy Ajnów z czwartej ręki

Opracowanie:

Aleksandra Dębińska, Sviatlana Rohach

Tłumaczenie legend:

Sviatlana Rohach

Redakcja:

Agnieszka Tambor, Jolanta Tambor

Recenzent
Artur Jabłoński

W książce zamieszczono tłumaczenie publikacji Genzō Sarashiny: *Ainu densetsushū (Sobranije ajnskich legend)*, priedislovije, izbrannyje pierievody s japonskiego jazyka i kommientarii E.E. Użinina, „Pismiennyje pamiatniki vostoka” 2 (21), osień – zima, 2014, s. 56–79, zawierającej wybór legend w tłumaczeniu Eugeniusza Użynina wraz z przypisami i wprowadzeniem jego autorstwa. Przekład rosyjski oparty jest na japońskojęzycznym wydaniu legend pod tytułem アイヌ伝説集, które zebrał i z ajnuskiego przetłumaczył Genzō Sarashina (1904–1985) i które ukazały się po raz pierwszy w 1971 roku.

Dołożono wszelkich starań, by odnaleźć właścicieli praw autorskich do rosyjskojęzycznego wydania legend Ajnów, stanowiącego podstawę niniejszego tłumaczenia, oraz wydania pierwotnego, w języku japońskim, jak również, by odnaleźć właścicieli praw autorskich i praw majątkowych w odniesieniu do fotografii 1–4, 6, 12–21 oraz osoby, których dotyczy prawo ochrony wizerunku w wypadku fotografii 12, 13 i 21. Wspomnianych właścicieli praw i wspomniane osoby prosimy o kontakt z Wydawnictwem Uniwersytetu Śląskiego.

Publikacja powstała w projekcie „Polska na językach” finansowanym ze środków Narodowej Agencji Wymiany Akademickiej w ramach programu Promocja Języka Polskiego.

NARODOWA AGENCJA
WYMIANY AKADEMICKIEJ

Spis treści

Ajnowie – tajemnicza kultura Dalekiego Wschodu (<i>Sviatlana Rohach, Aleksandra Dębińska</i>)	9
Badania Bronisława Piłsudskiego (<i>Aleksandra Dębińska</i>)	16
Kontekst społeczny – status Ajnów w Kraju Kwitnącej Wiśni (<i>Aleksandra Dębińska</i>)	22
Miejsca pamięci i pamiątki związane z Bronisławem Piłsudskim (<i>Agnieszka Tambor</i>)	27
Problem polskiego etnonimu nazywającego lud Ajnów i ich język (<i>Sviatlana Rohach</i>)	33
Legendy Ajnów. Genzō Sarashina: <i>Ainu densetsushū</i> (<i>Zbiór legend ajnuskich</i>)	39
Przedmowa autora przekładu rosyjskiego Eugeniusza Użynina (przetłumaczyła <i>Sviatlana Rohach</i>)	42
<i>Zbiór legend ajnuskich</i> Genzō Sarashiny w tłumaczeniu Eugeniusza Użynina: specyfika tekstu (<i>Sviatlana Rohach</i>)	47
Legendy Ajnów z czwartej ręki	51
Bibliografia	89
Indeks nazw osobowych	93
Spis ilustracji	95
Summary	97

[...] Genzō Sarashina mógł prezentować własne spojrzenie na świat i przyrodę w parafrazach legend i baśni, co sprawia, że mamy do czynienia nie z suchym streszczeniem tekstu folklorystycznego, lecz z żywymi utworami literackimi. [...] zbiór zawiera legendy nie jednej określonej części Hokkaido, lecz wszystkich najważniejszych regionów wyspy, z których każdy ma swoje osobliwości przyrodnicze, geograficzne i gospodarcze.

Eugeniusz Użyńin

Ajnowie – tajemnicza kultura Dalekiego Wschodu¹

Ajnowie, Ajnu lub Ajnosi to rdzenni mieszkańcy m.in. japońskiej wyspy Hokkaido – wcześniej zamieszkiwali również obszar północny japońskiej wyspy Honsiu, a także tereny należące do Rosji wyspy Sachalin. Dostępne źródła historyczne dotyczące pochodzenia tej grupy etnicznej nie podają jednak dokładnie, skąd wywodzi się jej ludność. To niezwykle problematyczne zagadnienie, ponieważ Ajnowie nie wykształcili formy pisemnej swojego języka, dlatego nie ma tekstów, które mogłyby pomóc w ustaleniu ich pochodzenia. Niektórzy badacze sugerują, że Ajnowie mogą być związani z Mongołami, inni spekulują zaś o ich związkach z rasą kaukaską bądź pradawną rasą azjatycką lub nawet że stanowią całkowicie odizolowaną, endemiczną rasę².

Niestety, współcześnie Ajnowie o tzw. ajnoidalnym typie antropologicznym właściwie nie istnieją, a język ajnuski zagrożony jest wymarciem. Według danych statystycznych – przedstawionych na platformie Ethnologue, jednym z najbardziej wiarygodnych źródeł informacji o językach – obecnie żyje zaledwie 10 natywnych użytkowników biegle posługujących się językiem ajnuskim i są to przeważnie osoby mające ponad 80 lat³. Z bogatą i oryginalną niegdyś kulturą można dzisiaj obcować jedynie w muzeach czy skansenach.

W dawnych czasach rdzenni Ajnowie żyli w wioskach, które zwane były *kotanami*. Budowali je nad brzegami mórz, zdecydowanie rzadziej w głębi lądu. Decyzja o ulokowaniu domostwa w konkretnym miejscu zdeterminowana była dostępnością wody pitnej – Ajnowie wybierali tereny w pobliżu

1 Publikację opracowano na podstawie pracy magisterskiej Sviatlany Rohach, napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Jolanty Tambor i powstałej przy wsparciu Funduszu Wyszehradzkiego.

2 Za: B. Jelonek, *Problematyka prawna Ajnów w Japonii – badania Bronisława Piłsudskiego i sprawa Nibutani Dam*, „Acta Erasmiana” 2017, t. 15, s. 109–110.

3 Por. <https://www.ethnologue.com/language/ain> (dostęp: 12.02.2022).

jezior, strumieni lub rzek. Głównym zajęciem ludności było rybołówstwo, dlatego też zdarzało się, że *kotan* był położony nieopodal tarliska łososia. Osady nie były w pełni zabudowane, zamknięte – domy stawiano w różnych miejscach, niejednokrotnie oddalonych od siebie nawet o kilkaset metrów. Sąsiednie *kotany* często łączyły się w grupy, by wspólnie łowić czy odprawiać różnorakie ceremonie. Zazwyczaj miały również jednego wodza.

Ajnowie wierzyli, że świat dzieli się na świat ludzi (obejmujący istoty żywe oraz nieożywione) oraz świat duchów (bogowie i duchy przodków), co prowadziło ich do przekonania, że świat ludzi kontrolowany jest przez ten drugi. Kultuwując plemienne i rodzinne tradycje, wyznawali animizm, a najważniejszym kultem otaczali niedźwiedzia (po japońsku zwanego *iyomante*), darzyli go ogromnym szacunkiem i uważali za symbol siły. Wierzą, że zabicie niedźwiedzia uwalnia jego ducha, który może wrócić do swojego świata – świata duchów. Współcześnie nie obchodzi się już ceremonii uśmiercania zwierzęcia, kult niedźwiedzia jest jednak nadal obecny w życiu Ajnów, co uwiadcza się na przykład w ręcznie rzeźbionych figurkach.

Wiedzę o języku, literaturze i kulturze Ajnów zawdzięczamy m.in. polskim badaczom, spośród których na pierwszym miejscu należy wymienić Bronisława Piłsudskiego (1866–1918)⁴. To właśnie on za pomocą fonografu Edisona zarejestrował tradycyjne opowieści ajnuskie. Do dzisiaj teksty te są bezcennym źródłem pozwalającym na zrekonstruowanie oryginalnej mowy Ajnów. Istotny wkład w badania nad kulturą, bytem i językiem Ajnu wnieśli także Michał Dobrotworski, Benedykt Dybowski, Izydor Kopernicki, Iwan Kozyriewski, Ignacy Radliński czy Wacław Sieroszewski. Wśród współczesnych ajnologów polskich wspomnieć trzeba przede wszystkim o Alfredzie F. Majewiczu, autorze takich prac, jak: *Dzieje i legendy Ajnów* (1983), *Ajnu: lud, jego język i tradycja ustna* (1984) oraz *Dzieje i wierzenia Ajnów* (1991), czy jego uczniu Tomaszu Wicherkiewicz, twórcy m.in. tekstu *Bronisław Piłsudski and the Ainu*

4 Więcej informacji na temat badań Bronisława Piłsudskiego w kolejnej części opracowania.

Indeks nazw osobowych

- Aleksandrowicz Niewskij Nikołaj 42
- Batchelor John 42, 72, 85, 89
Bochniarz Marek 89
- Chuusamma (Shinhinchou) 18, 25, 27
- Dobrotworski Michaił M. 10, 85, 89
Dybowski Benedykt 10
- Hosoda Shinsuke 23, 89
- Iwata Kohei 13
- Jelonek Barbara 9, 24, 89
- Kayano Shigeru 22, 43
Kihachi Ozaki 43
Kimura Bafunke 18
Kimura Kyō 18
Kimura Sukezō 18
Kindaichi Kyōsuke 42
Kitaimiti Kunichiko 89
Kopernicki Izidor 10
Kōtarō Takamura 43
Kozyriewski Iwan 10
Kuczyński Antoni 90
- Majewicz Alfred F. 10, 27, 35, 48, 90
Munro Neil Gordon 42
- Nakasone Yasuhiro 23
- Osiejko Maksym 90
- Piłsudski Bronisław 10, 14, 16, 18, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 34, 42, 48
Piłsudski Józef 16
- Radliński Ignacy 10
- Sarashina Genzō 7, 13, 39, 43, 44, 47, 51, 89
Sekine Kenji 19
Sekine Maki 19
Shinhinchou zob. Chuusamma
Sieroszewski Wacław 10, 16, 18, 90
Sternberg Lew 42
Sztafiej Przemysław 89
- Takahashi Harumi 23
Trojnar Ewa 90
- Użynin Eugeniusz 7, 13, 39, 42, 44, 47, 51
- Wicherkiewicz Tomasz 10, 90
- Yukie Chiri 42

Spis ilustracji

1. Widok na tradycyjną ajnuską chatę oraz rzeźbę niedźwiedzia – ważny symbol w wierzeniach Ajnów (Hokkaido, Japonia), fot. Jolanta Tambor 11
2. Niedźwiedź oraz drewniana rzeźba ajnuskiego mężczyzny (Hokkaido, Japonia), fot. Jolanta Tambor 12
3. Popiersie Bronisława Piłsudskiego u bram wioski Shiraoi (Hokkaido, Japonia), fot. Jolanta Tambor 14
4. Shiraoi na Hokkaido (na zdjęciu od lewej: prof. prof. Ewa Sławek, Magdalena Pastuch, Jolanta Tambor i Romuald Cudak), fot. Jolanta Tambor 15
5. Fonograf Edisona (Muzeum Miejskie w Żorach, sygn. MŻo/Ae/5/a-b), fot. Agnieszka Tambor 17
6. Rzeźba w ajnuskiej wiosce na wyspie Hokkaido (Japonia), fot. Jolanta Tambor 20
7. Ajnuskie potrawy serwowane turystom w Shiraoi (Hokkaido, Japonia), fot. Jolanta Tambor 21
8. Rzeźba Bronisława Piłsudskiego oraz jego żony Chuusammy przed Muzeum Miejskim w Żorach, fot. Jolanta Tambor 25
9. Tablica pamiątkowa przy rzeźbie Bronisława Piłsudskiego, fot. Agnieszka Tambor 26
10. Dom, w którym mieszkał Bronisław Piłsudski w Krakowie, fot. Aleksandra Achteлик 28
11. Tablica pamiątkowa na krakowskim domu Bronisława Piłsudskiego, fot. Aleksandra Achteлик 29
12. Jolanta Tambor z kobietą w tradycyjnym stroju ajnuskim (Hokkaido, Japonia), fot. Jolanta Tambor 31
13. Romuald Cudak i kobiety w tradycyjnych strojach ajnuskich (Hokkaido, Japonia), fot. Jolanta Tambor 32
14. Tradycyjne ajnuskie stroje (Hokkaido, Japonia), fot. Jolanta Tambor 37
15. Ręcznie wykonane naszyjniki (Hokkaido, Japonia), fot. Jolanta Tambor 38
16. Strój Ajnów z tradycyjnym wzorem na tkaninie (Hokkaido, Japonia), fot. Jolanta Tambor 40
17. Elementy strojów zakładane przez Ajnów podczas uroczystości (Hokkaido, Japonia), fot. Jolanta Tambor 41

18. Tradycyjna ajnuska chata (Hokkaido, Japonia), fot. Jolanta Tambor 45
19. Ajnuski mężczyzna polujący na niedźwiedzia (Hokkaido, Japonia), fot. Jolanta Tambor 46
20. Graficzne przedstawienie kultury ajnuskiej (Hokkaido, Japonia), fot. Jolanta Tambor 49
21. Mężczyzna prezentujący tradycje ajnuskie (Hokkaido, Japonia), fot. Jolanta Tambor 50
22. Codzienne życie Ajnów. Źródło: Hata Awagimaru, Japanese Rare Book Collection, *Ezotō Kikan* - 蝦夷島奇, Japan [1799], <https://www.loc.gov/resource/ainu1264.00340422545/?sp=11&r=-0.176,-0.033,1.357,0.862,0>, Library of Congress, Asian Division 67
23. W ajnuskiej wiosce. Źródło: Hata Awagimaru, Japanese Rare Book Collection, *Ezotō Kikan* - 蝦夷島奇觀, Japan [1799], <https://www.loc.gov/resource/ainu1264.00340422545/?sp=26&r=-0.154,-0.019,1.336,0.849,0>, Library of Congress, Asian Division 68
24. Ajnowie na morzu. Źródło: Tani Bunkei, Japanese Rare Book Collection, *Ezo Kikō* - 蝦夷紀行, Japan [1799], <https://www.loc.gov/resource/ainu1264.00340421942/?sp=11>, Library of Congress, Asian Division 79

Fourth-Hand Ainu Legends

Summary

This publication presents Ainu people, a mysterious culture of the Far East. Ainu people have long inhabited the Japanese island of Hokkaido, hence the chapter is concerned with the social context and status they have in Japan. An important chapter of this publication presents Bronisław Piłsudski, who lived among the Ainu people for a long time. He studied their culture and language thoroughly, which was preserved on Edison's phonograph, and this made him known to the Japanese (in fact, only after almost a century) and Ainu. A list of memorials and memorabilia associated with Piłsudski is also included in this publication. However, the most important aim of the study is presenting the legends of the Ainu people. The legends have been translated into Polish (from Russian, into which they were translated from Japanese) and annotated with linguistic and cultural commentary.

Keywords: legends, Ainu, Ainu people, ethnic group, Bronisław Piłsudski, Japan

Redakcja
Barbara Jagoda

Projekt okładki
Tomasz Tomczuk

Redakcja techniczna i łamanie
Małgorzata Pleśniar

Korekta
Marzena Marczyk

Redaktor inicjujący
Anna U. Piłśniak

Ilustracja na okładce
Mężczyzna Ainu zmagający się z młodym niedźwiedziem. Źródło: *Matsuura Takeshirō, Bogo Kōhō Yōtei nisshi* – 戊午・後方羊蹄日誌 [Pamiętnik z Yōtei], [Ise 1861]. <https://www.loc.gov/item/2002533249/>. Library of Congress, Asian Division.

Copyright © for this edition by Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2022
Wszelkie prawa zastrzeżone

<https://doi.org/10.31261/PN.4152>
ISBN 978-83-226-4286-3 (wersja drukowana)
ISBN 978-83-226-4287-0 (wersja elektroniczna)
ISSN 2956-4468

Legendy Ajnów z czwartej ręki / opracowanie: Aleksandra Dębińska, Sviatlana Rohach ; tłumaczenie legend: Sviatlana Rohach ; redakcja: Agnieszka Tambor, Jolanta Tambor. Wydanie I. – Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2022. (Świat po polsku ; 1)

Agnieszka Tambor	 https://orcid.org/0000-0003-1536-8986
Aleksandra Dębińska	 https://orcid.org/0000-0002-5943-3279
Jolanta Tambor	 https://orcid.org/0000-0002-0801-3821
Sviatlana Rohach	 https://orcid.org/0000-0002-9315-5890

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawnictwo@us.edu.pl

Druk i oprawa:
volumina.pl Sp. z o.o.,
ul. Księcia Witolda 7-9,
71-063 Szczecin

Wydanie I. Ark. druk. 6,o. Ark. wyd. 5,o. Papier Munken Print White 100 g, vol. 1,5. Do składu użyto krojów Asap i Skolar PE. W rozdziale *Legendy Ajnów z czwartej ręki* (s. 51-87) wykorzystano inicjały autorstwa rawpixel.com z zasobów portalu Freepik. PN 4152. Cena 29,90 zł (w tym VAT)

W serii Świat po polsku ukazują się opracowania promujące i przybliżające polskiemu czytelnikowi inne kultury, materiały dotyczące tekstów kultury z zakresu filmu, teatru, literatury, języka, ich analizy i interpretacje. W jej ramach wydawane są również tłumaczenia niepublikowanych dotąd w języku polskim materiałów źródłowych i tekstów przekazywanych pierwotnie ustnie – legend, opowiadań, przepisów i opisów. W książkach z serii czytelnik odnajdzie wiedzę o świecie, najczęściej powiązaną z polskimi tropami jej towarzyszącymi.

[*Legends of the Ajnów from the fourth hand* is a text, which can be one of several, which will help in the knowledge of the disappearing world of ethnic communities, and also the role, which in the research of their language and culture played the Poles – in this case Bronisław Piłsudski. The recipients of the publication can be both, for example, students/foreigners learning the Polish language, for whom it will be an interesting reading in Polish, supplementing their knowledge of the world and Poland at the same time, as well as people searching for ethnic roots of today's global world.

Legends... – however – as the author of their translation into Russian Eugeny Uzynin – to live literary works, in which the world of the Hokkaido island with its nature and peculiarities of geographical. Polish translation, and even so, that we have to do with the stories told in some way „from the fourth hand” (collected and from the Japanese translated Genzō Sarashina, from the Japanese into Russian Eugeny Uzynin, and from the Russian into Polish translated Sviatlana Rohach), only emphasizes the originality of the Ajnów legends.

Bibliography of works concerning the topic of culture and language of the Ajnów and the selection of netographs placed at the end of the book is a perfect suggestion of the direction, in which the interested reader should delve into his knowledge.

Artur Jabłoński

PATRONAT HONOROWY

Centrum Studiów
Azji Wschodniej
UNIWERSYTET GDAŃSKI

ZESPÓŁ BADAŃ NAD NAUCZANIEM KULTURY POLSKIEJ JAKO OBCEJ

Centrum Polonicum na Uniwersytecie Warszawskim

PATRONAT MEDIALNY

Publikacja powstała w projekcie „Polska na językach”
finansowanym ze środków
Narodowej Agencji Wymiany Akademickiej
w ramach programu Promocja Języka Polskiego

NARODOWA AGENCJA
WYMIANY AKADEMICKIEJ

ISSN 2956-4468

Cena 29,90 zł (w tym VAT)

ISBN 978-83-226-4287-0

9 788322 642870

Więcej o książce

